

засіданні Північноатлантичної ради від 24 квітня 1999 р. – Режим доступу: <http://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-063e.htm> **10.** *Damusis G.* Ukraine's Integration in the Euro-Atlantic community – way ahead // *Baltic Security and Defence Review*. – 2006. – Vol. 8. – P. 163. **11.** *Ibid.* – P. 165. **12.** *Новикова О.* Распространение демократии как идеологическая основа расширения НАТО. Актуальные проблемы Европы. НАТО: Проблемы и перспективы трансформации: Сб. науч. труд. РАН ИНИОН. – М., 2004. – С. 36–37. **13.** «Study on NATO Enlargement». – Режим доступу: <http://www.nato.int/docu/basicxt/enl-9501.htm> **14.** *Рудік О., Прокопенко Л.* Вплив вимог щодо вступу в ЄС і НАТО на процес реформування системи державного управління // Вступ України до НАТО: реалії та перспективи. Матеріали міжнар. конф. – Донецьк, 2006. – С. 58. **15.** План дій щодо членства в НАТО. – Програма дій для країн-претендентів, ухвалена на зустрічі країн-членів Північноатлантичної ради у Вашингтоні 24 квітня 1999 р. // НАТО Ревю. Спец. випуск. – Літо 1999. – С. D 14. **16.** The Alliance's Strategic Concept, approved by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Washington D.C. on 23rd and 24th April 1999. – Режим доступу: <http://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-065e.htm> **17.** Вибрані основоположні документи НАТО та Україна – НАТО. – К., 2006. – С. 9–10. **18.** Charter on a distinctive partnership between the North Atlantic Treaty Organization and Ukraine. Madrid, 9 July 1997. – Brussels, 2004. – P. 2. **19.** *Кранівін О., Тодоров І.* Цит. праця. – С. 80. **20.** *Макобрії О.* Відносини Україна-НАТО: відносини перевірені часом. Громадська думка щодо НАТО в Україні // Європейська і євроатлантична інтеграція України: шлях до демократії. Аналітичні матеріали підготовлені українською експертною групою в рамках двостороннього україно-болгарського проекту. – К., 2007. – С. 22. **21.** *Біла К.* Особливе партнерство Україна – НАТО як проблема національної та європейської безпеки: Автореф. дис... канд. політ. наук. – К., 2002. – С. 11. **22.** План дій Україна-НАТО. Схвалений на Засіданні Комісії Україна-НАТО, 22 листопада 2002 р. // <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/publication/content/1709.htm> **23.** *Чекаленко Л.* Зовнішня політика України: Підручник. – К., 2006. – С. 276. **24.** *Федуняк С.* Європейські виміри безпеки на пострадянському просторі. Формування інтегрованої системи безпеки Заходу і Нових незалежних держав. – Чернівці, 2005. – С. 185. **25.** *Кранівін О., Тодоров І.* Цит. праця. – С. 276–277. **26.** Міжнародні організації: Навч. посіб. / За ред. О.С. Кучика. – К., 2007. – С. 249.

Д. В. ЛІНІЧЕНКО

МЕХАНІЗМ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ТОРГОВЕЛЬНИХ СПОРІВ У РАМКАХ ДІЯЛЬНОСТІ СОТ: ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ, ЮРИДИЧНИЙ ЗМІСТ

Исследовано правовую природу механизма международно-правового урегулирования торговых споров в рамках деятельности Всемирной торговой организации, основные этапы урегулирования споров, а также функции Органа урегулирования споров.

© ЛІНІЧЕНКО Денис Володимирович – здобувач Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

This article is displayed legal nature of the international legal mechanism of the trade dispute settlement in scope of activity of World trade organization, main stages of dispute settlement and main functions of Dispute settlement body.

У зв'язку із вступом України до Світової організації торгівлі особливою актуальності набувають питання вирішення торговельних спорів у рамках діяльності СОТ. Завданням сучасної науки міжнародного права в Україні наразі виступає чітке обґрунтування правових можливостей України представити власну державу на відповідному політичному та правовому рівні серед членів СОТ.

Механізм врегулювання торговельних спорів, що виникають у зв'язку із застосуванням і тлумаченням конкретного міжнародного договору (включно з угодами про створення міжнародної міжурядової організації), будується за загальною схемою «певний вид міжнародного спору – відповідні засоби і процедури його врегулювання». Однак не завжди ця схема була використана при побудові міжнародних регіональних державних угруповань та міждержавних утворень. Так, відповідна модель не знайшла відтворення ні в Європейських спільнотах, ні при створенні Європейського Союзу.

Питання правової природи механізму міжнародно-правового регулювання торговельних спорів стали предметом наукового інтересу вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема вказаній проблематиці присвячені праці Г.Є. Богуславського, В.Г. Буткевича, В.А. Василенка, С.А. Войтович, О.Ф. Висоцького, С.А. Григоряна, Б.В. Ганюшкіна, В.Н. Денисова, І.І. Дюмулена, В.М. Корецького, С.А. Малініна, О.О. Мережка, В. Моравецького, В.І. Муравйова, Т.Н. Нешатаєвої, К.К. Сандровського, Є.Т. Усенко, О.А. Шибасєвої та ін.

Але проблематика розв'язання торговельних спорів у рамках СОТ була відображена лише у єдиній на пострадянському правовому просторі монографії Трунк-Федорової М.П. «Розв'язання спорів у рамках Світової організації торгівлі»¹. Певні аспекти правового режиму діяльності СОТ розглянуті у праці В.М. Шумілова «СОТ: вступ у правову систему»². Значним внеском у розробку проблематики стала спільна фундаментальна праця російських і зарубіжних вчених: «Роль всесвітньої торговельної організації у глобальному управлінні»³. Тому важливим завданням є з'ясування правових механізмів та моделей вирішення міжнародних конфліктів у рамках діяльності СОТ, щоб у випадку виникнення такого конфлікту вітчизняна наука міжнародного права була готова реагувати на виклики сучасності.

Як і в деяких міжнародних організаціях, які мають юрисдикційні органи (наприклад, Міжнародний суд ООН, Адміністративний трибунал Міжнародної організації праці) та які врегульовують спори між членами, персоналом і організацією тощо, в Угоді про СОТ передбачено окремий орган з урегулювання спорів, який відіграє важливу роль у забезпеченні ефективного функціонування багатосторонньої торговельної системи СОТ.

Створення інституціональної системи врегулювання спорів є найбільш значущим внеском СОТ у забезпечення стабільності глобальної економіки. ГАТТ 1947 р. передбачала правила врегулювання спорів (ст. XXII та XXIII Генеральної угоди), проте практика їх застосування доводила необхідність їх суттєвого посилення. З цієї метою у квітні 1994 р. була прийнята Домовленість про правила і процедури врегулювання спорів (надалі – Домовленість), яка увійшла до Заключного акту Уругвайського раунду як невід'ємна складова частина Марракеської уго-

ди про заснування СОТ. Метою передбаченого Домовленістю механізму врегулювання спорів є позитивне врегулювання спору, яке є взаємоприйнятним для сторін спору і узгодженим з охопленими угодами. За відсутності взаємоприйнятного рішення найближча мета механізму врегулювання спорів, як правило, полягає в тому, щоб добитися відміни прийнятих заходів, якщо встановлюється, що вони несумісні з положеннями якоїсь з охоплених угод. Положення про компенсації застосовуються тільки в тому випадку, якщо негайна відміна відповідного заходу нереальна, і лише на тимчасовій основі, в очікуванні відміни заходу, несумісного з охопленою угодою. Остання можливість, яку Домовленість надає учаснику, який звертається до процедур врегулювання спорів, – це призупинення дії поступок або інших зобов'язань у рамках охоплених угод на дискримінаційній основі стосовно іншого учасника за умови отримання дозволу так званого Органу врегулювання спорів на такі заходи.

У випадку порушення зобов'язань, прийнятих на основі охопленої угоди, воно розглядається за відсутності *prima facie* (доказів на користь протилежного) як дія, що анулює або скорочує вигоди. Як правило, це означає наявність припущення про те, що порушення правил тягне несприятливі наслідки для інших сторін охопленої угоди, і в таких випадках учасник, на якого подано скаргу, повинен спростувати обвинувачення.

Відмінною особливістю врегулювання спорів у рамках СОТ від розгляду в арбітражних судах є те, що мета механізму врегулювання спорів полягає переважно не у врегулюванні спору відповідно до правових норм, а у досягненні справедливого компромісу. Система врегулювання спорів допомагає у практичному «проясненні положень охоплених угод, відповідно до звичайних правил тлумачення міжнародного публічного права»⁴ на доповнення до того офіційного тлумачення, що здійснюється через механізм прийняття рішень за Угодою про заснування СОТ, або охопленою багатосторонньою торговельною угодою з обмеженою кількістю учасників.

Домовленість надає більшої автоматичності й оперативності у затвердженні висновків груп експертів та апеляційного органу, та, що дуже важливо, забезпечує неможливість блокування прийняття рішення з боку країни, що програє справу. Оскільки Орган врегулювання спору може прийняти рішення про незатвердження звіту групи експертів або Апеляційного органу лише шляхом консенсусу, то країна, яка не згодна з висновками за результатами розгляду справи, має переконатися у цьому всіх інших членів, у тому числі свого опонента. Домовленість дає членам СОТ можливість звертатися у своїх скаргах до положень будь-якої з багатосторонніх угод, що містяться у Додатках до Угоди про СОТ. Тобто створено єдиний механізм врегулювання спорів, який охоплює торгівлю товарами, послугами та торговельні аспекти прав інтелектуальної власності, головною метою якого є забезпечення позитивного врегулювання спору, відповідно до процедур за цією Домовленістю та охопленими угодами⁵.

Важливим є положення Домовленості, згідно з яким члени не визначають самостійно фактів порушення або прийняття поступок. З цією метою вони мають використовувати правила і процедури врегулювання спорів, що запобігає практиці односторонніх дій.

Для досягнення задовільного врегулювання спору всі члени мають вступати у процедури їх врегулювання з добрими намірами та доброзичливим ставленням і створювати відповідні можливості для розв'язання спірного питання. Запити що-

до застосування процедур врегулювання суперечок не повинні створювати конфліктні ситуації, а скарги і зустрічні скарги у різних справах не пов'язуються між собою.

Для забезпечення оперативності здійснення процедур, дієвості та ефективності системи в цілому в Домовленості визначені чіткі часові рамки на всіх етапах врегулювання спору, а також встановлено контроль за виконанням рішень за результатами розгляду справи.

Процедура врегулювання спорів у рамках СОТ має такі етапи: 1) консультації, добрі послуги, примирення, посередництво; 2) розгляд спору спеціально створеною групою експертів; 3) розгляд звіту групи експертів та його затвердження (якщо не подається апеляція) органом врегулювання спорів; 4) розгляд апеляції Апеляційним органом; 5) затвердження Органом врегулювання спорів звіту Апеляційного органу; 6) нагляд за виконанням рекомендацій і постанов.

Домовленість передбачає особливості застосування спеціальних правил і процедур. У разі, якщо в процесі розгляду спору виникають розбіжності між спеціальними правилами і процедурами та загальними правилами і процедурами, то перевагу мають перші.

Якщо виникають розбіжності між спеціальними правилами і процедурами та процедурами охоплених угод, що розглядаються, то діє таке правило: спеціальні й додаткові правила та процедури повинні використовуватись у міру можливості, а правила та процедури, визначені в цій Домовленості, – тією мірою, якою це необхідно для уникнення розбіжностей. Виходячи з цього, Голова Органу з врегулювання спорів приймає рішення про правила і процедури, які мають застосовуватись у конкретному випадку, якщо сторони спору не досягли угоди в цьому питанні протягом визначеного терміну.

Згідно з Домовленістю було створено Орган врегулювання спорів (далі – ОВС), який має управляти ходом реалізації правил і процедур. Функції ОВС виконує Генеральна рада. ОВС має такі повноваження: створювати третейські групи (експертні групи); приймати звіти третейських груп і апеляційного органу; забезпечувати нагляд за виконанням рішень і рекомендацій; дозволяти призупинення поступок та інших зобов'язань, які впливають із охоплених угод.

Крім того, ОВС інформує відповідні ради і комітети СОТ про хід розгляду спору.

Цей орган проводить свої засідання в міру необхідності, виходячи з виконання своїх функцій у строки, передбачені Домовленістю. У випадках, коли правила і процедури, викладені в Домовленості, передбачають прийняття ОВС рішення, воно приймається на основі консенсусу. Вважається, що ОВС прийняв рішення на основі консенсусу з питання, поданого йому на розгляд, якщо жоден із учасників, присутніх на засіданні ОВС, у ході якого було прийнято рішення, офіційно не заперечує проти запропонованого рішення⁶. Домовленість встановлює порядок реалізації права на звернення до механізму врегулювання спорів.

Учасниками угод є держави і союзи держав, тому до процедури врегулювання спорів можуть звертатися приватні особи – фізичні або юридичні, які мають місце проживання або місцезнаходження в одній з держав-учасниць або їх союзи. Проте процесуальний статус експортера не включає права на порушення процедури і не може привести в дію механізм врегулювання спорів.

Експортер може звернутися до компетентного міністерства своєї країни (як правило, це міністерство торгівлі) з проханням узяти на себе його справу і пода-

ти скаргу відповідно до правил ГАТТ/СОТ. Погодитися чи ні з цим проханням, – залежить від розсуду міністра. Це рішення має політичний характер, тому не підлягає перегляду в судовому порядку. Важливо врахувати, що в будь-якому випадку органи СОТ не діють за власною ініціативою, навіть якщо країна-учасниця СОТ звертає її увагу на явне порушення стороною Угоди своїх зобов'язань.

Однією з відмінних особливостей механізму врегулювання спорів у рамках СОТ є та обставина, що безпосередньо зацікавлені юридичні або фізичні особи не беруть участі в процедурах. Їх інтереси відстоює представник держави-учасниці СОТ, тобто, держава, в якій зареєстровано експортера, виступає в ролі його представника. При цьому зацікавлена особа може на окремих етапах підключатися до розгляду справи шляхом подання необхідних документів, організації експертиз тощо. Незважаючи на побічну участь зацікавлених сторін, рішення, прийняті за підсумками розгляду спору, прямо відбиваються на юридичних або фізичних особах, в інтересах яких діяв представник держави-учасниці СОТ. Те ж саме справедливо і стосовно іншої сторони. Різні заходи торговельного захисту вводяться в інтересах національних виробників держави-імпортера, причому, як правило, за їх ініціативою. Тому в ході врегулювання спору представник держави-імпортера відстоює інтереси не стільки держави в цілому, скільки тих або інших осіб, в інтересах та/або за ініціативою яких були введені заперечувані іншою стороною заходи.

Функції Органу врегулювання суперечок виконує Генеральна рада СОТ. ОВС має повноваження: створювати групи експертів та постійний Апеляційний орган; затверджувати звіти груп експертів та Апеляційного органу; здійснювати нагляд за виконанням постанов і рекомендацій; повідомляти відповідні Ради і Комітети СОТ про хід розгляду суперечок; надавати дозвіл щодо тимчасового незастосування поступок та інших зобов'язань за охопленими угодами.

ОВС засідає у разі потреби з дотриманням термінів та процедур. передбачених Домовленістю. Засідання відбувається згідно з процедурними правилами Генеральної ради. якщо інше не зазначене у цій Домовленості або у Причинах та процедурах засідань органів СОТ. Повідомлення про засідання ОВС надсилається країнам-членам не менше як за 10 календарних днів до його проведення, ОВС обирає Голову серед представників Членів СОТ. За відсутності Голови на будь-якій частині засідання ОВС його функції виконують Голова Генеральної ради або Голова Органу по огляду торговельної політики.

На відміну від розгляду справ у судах загальної юрисдикції процедура розгляду спорів у рамках СОТ не передбачає використання усних свідчень свідків. Учасники спору повинні в письмовій формі викласти предмет спору з посиланням на відповідні нормативно-правові акти, з наданням необхідних доказів.

Процедура розгляду питання в експертній групі, по суті, зводиться до перевірки виявлених фактів. Як правило, проводиться кілька зустрічей-слухань за участю сторін спору. Перша зустріч дає можливість сторонам розширити або звузити предмет спору. Потім експертна група спільно із Секретаріатом розробляє перелік письмових запитань, які направляються сторонам спору. На другій зустрічі сторони повинні надати подальші докази і більш повні аргументи, що врешті-решт дає можливість виявити факти, які мають значення для справи. Експертні групи використовують і так звані конфіденційні дані, в результаті чого уточнюються фактичні аспекти і виявляється повна картина конкретної справи.

Отже, міжнародно-правовий механізм врегулювання торговельних спорів у рамках діяльності СОТ є чи неєдиним ефективним засобом врегулювання міжнародних торговельних конфліктів на сучасному етапі розвитку міжнародних відносин. Розгалужена організаційна структура СОТ та принцип представництва, що базується на системі принципів стримувань і противаг, ставить механізм врегулювання міжнародних торговельних конфліктів у рамках діяльності СОТ у розряд ефективних способів врегулювання торговельних спорів. Загальна характеристика порядку та особливостей врегулювання торговельних спорів у рамках діяльності СОТ дає змогу засвідчити існування солідної організаційної бази, що підкріплена міжнародним авторитетом організації.

Отже, правила СОТ встановили новий механізм, який посилює захист проти оперування помилковими фактами і надає зацікавленій стороні додаткову можливість подати останні аргументи для розгляду їх третейською групою. Оскільки зазначений механізм СОТ призначений для вирішення спорів між суверенними державами і торговельні спори часто мають політичне підґрунтя, експертним групам доводиться звертати увагу на ці питання і проводити закритий для громадськості аналіз. Проте рішення на основі мотивацій і цілей не виносяться і мають ґрунтуватися на об'єктивному аналізі зібраних документів.

Таким чином, поділ засобів урегулювання спорів на правові та політичні є корисним методом, який допомагає дослідити особливості юридичної природи конкретного засобу, характеристики процесу їх застосування та інші ознаки. Правова природа міжнародних торговельних спорів, на нашу думку, полягає у притаманності відповідній категорії спорів загальних юридико-політичних ознак міжнародних спорів як узагальнюючої категорії, а також ускладнення економічним елементом. Іншими словами, правова природа міжнародного торговельного спору зумовлена діалектичним поєднанням притаманних міжнародним спорам передумов, підстав та чинників та особливого характеру міжнародних економічних відносин, а саме – існування відповідного міжнародного економічного правопорядку.

1. *Трунк-Федорова М.П.* Разрешение споров в рамках Всемирной торговой организации. – СПб.: СПбГУ, Серия «Сравнительное правоведение». – 2005. – 311 с. 2. ВТО: Введение в правовую систему / Под ред. В.М. Шумилова. – М., 2003. – 96 с. 3. *Семпсон Г.П., Кудряшова Н.А., Заборин Н.В.* и др. Роль всемирной торговой организации в глобальном управлении / Пер. с англ. – М., 1999. – 298 с. 4. Домовленість про правила і процедури врегулювання спорів. Стаття 3.2 // Результати Уругвайського раунду багатосторонніх торговельних переговорів. – К., 1998. – С. 371. 5. *Осика С.Г., Оніщук О.В., Осика А.С., Пятницький В.Т., Штефанюк О.В.* Інституціональні та процедурні механізми системи ГАТТ/СОТ у регулюванні світової торгівлі. – К., 2000. – С. 95. 6. *Шепенко Р.А.* Механізм разрешення спорів в рамках Всемирной торговой организации // Внешняя торговля. – 1999. – № 3. – С. 19.